

Miha Mohor
ZRSŠ Kranj

UDK 028.5:372.882(497.12)

Bralna značka*

Petintrideset let gibanja za razvoj bralnih navad in bralne kulture med slovensko mladino

Bralna značka je na Slovenskem ime in tudi »zaščitni znak« pomembnega kulturnovzgojnega gibanja, akcije za razvoj bralnih navad in bralne kulture med mladino. Je ena najbolj intimnih in hkrati najbolj množičnih oblik prostovoljnih dejavnosti, saj v njenih okvirih letno sodeluje tudi do 140 000 šoloobveznih otrok ter manjše število srednješolcev in odraslih, kar za dvomilijonski narod nikakor ni majhna številka. Bralna značka se je učiteljem in knjižničarjem pokazala kot odlična oblika in priložnost za širjenje dobre knjige; v okviru tega gibanja najdemo pestre možnosti za motivacijo učencev, jih usposablja za aktiven stik z literaturo ter jim pomagajo pri iskanju in zaznavanju pomenskega in estetskega bogastva literarnega sveta, ob tem pa jih usmerjajo tudi v strokovno literaturo in jih navajajo na uporabo slovarjev, enciklopedij in drugih priročnikov.

Gibanje Bralna značka se je porodilo v šolskem letu 1960/61, ko je na Osnovni šoli Prevalje profesor slovenskega jezika in književnosti Stanko Kotnik skupaj z ravnateljem, mladinskim pisateljem Leopoldom Suhodolčanom, že obstoječi bralni krožek razvil v novo kvaliteto — »tekmovanje za bralno značko«. Ker jima ni bilo vseeno, da učenci niso marali prebirati predpisanega šolskega čtiva, sta iskala pot iz »sformaliziranih šolskih prijemov«. K temu ju je vzpodbujal tudi razmah vseh mogočih športnih tekmovanj in hotela sta jim dodati duhovno vzporednico, zamisel Bralne značke pa je Kotniku pomagala zaokrožiti omemba podobne literarnovzgojne oblike pri Čehih, na katero je naletel v nekem reportažnem zapisu.¹ Novo tekmovanje za bralno značko je utemeljil takole: »Gre za plemenito kulturno tekmovanje mladine z vrstniki in samim seboj, na zunaj kronano z osvojitvijo značke, na znotraj z izpopolnjenim osebnim profilom.«²

Kotnik in Suhodolčan sta pripravila tudi pravilnik za pridobitev bralne značke, v katerega sta zapisala cilje, pravila in potek nove interesne dejavnosti.³ Mladi bralec, ki se odloči za sodelovanje, je deležen načrtnega usmerjanja in mentorskega vodenja skozi vrsto let. Učitelj mentor mu ponudi širok seznam najboljših in najprimernejših knjig. Branje je poglobljeno, spremlja ga pisno oblikovanje bralčevih lastnih opažanj, mnenj in sodb, nekakšen dnevnik branja, temu pa v manjših skupinah pod mentorskim vodstvom sledijo sproščeni pogovori o prebranem. O teh pogovorih je Stanko Kotnik zapisal: »Tu se v tovariškem, sproščenem stiku med oblikujočim se mladim človekom in njegovim izkušenejšim učiteljem, do kakršnega samo pri rednem učno-vzgojnem delu pride dosti težje, marsikdaj šele do kraja osvetlijo dotlej skrita gibala dejanj in nehanj posameznih

* Referat z 9. evropske konference o branju, ki je bila med 23. in 27. julijem 1995 v Budimpešti.

¹ Stanko Kotnik, Deset let rasti bralne akcije med mladino (1970), v knj. Spodbude, Založba Obzorja, Maribor 1988, s. 54.

² Stanko Kotnik, Prežihova značka (1961), v knj. Spodbude, Založba Obzorja, Maribor 1988, s. 27.

³ Stanko Kotnik, Plemenita značka (1960), v knj. Spodbude, Založba Obzorja, Maribor 1988, s. 24-25.

književnih oseb, vrednotijo posamezna dogajanja in ideje ter s tem razgrinja življenjsko jedro in tudi cena literarne stvaritve...»⁴ Precej pred razmahom delavnice kreativnega pisanja v Sloveniji je opozoril, da branje in pogovori o prebranem spodbujajo pri mladini tudi lastne ustvarjalne poskuse, in nakazal možnost povezovanja z delovanjem literarnega krožka. Sestavni del dejavnosti Bralne značke so še literarne ure, priprave knjižnih razstav, srečanja in pogovori s pesniki in pisatelji, prevajalci, knjižnimi ilustratorji, literarnimi zgodovinarji, kritiki, uredniki in novinarji. Vsako obdobje branja sklene kulturna prireditev s podelitvijo značk, mentor pa nagrajene bralce lahko pelje tudi v gledališče ali na literarno ekskurzijo.

Zbiranje kovinskih značk je bilo ob koncu petdesetih let med otroki priljubljen konjiček. Utemeljitelja gibanja sta to izkoristila in značko s portretom domačega koroškega pisatelja Prežihovega Voranca povzdignila v priznanje za branje, v nekakšno malo odličje. Vsak bralec je prejel še izkaznico Bralne značke, najbolj zvesti pa tudi knjižno nagrado.

Kotnikova in Suhodolčanova zamisel o spoznavanju književnosti na drugačen način se je izkazala kot osvežujoča in privlačna možnost literarne in književne vzgoje, zato ne preseneča, da se je že v naslednjih petih letih njuni Prežihovi znački pridružila še vrsta drugih značk, ki so jim lokalni mentorji dali podobo in imena pomembnih in priljubljenih literarnih ustvarjalcev, ki so živeli in delovali na njihovih področjih. Vsaka značka je podobno kot športne medalje izdelana v treh variantah: bronasti, srebrni in zlati, kar motivira bralce in jim vsako leto ob podelitvah potrjuje osebni razvoj. Do danes se je ta seznam razširil na 36 značk in težko najdemo kako šolo, kjer ne bi brali za bralno značko.

V dobrem desetletju obstoja se je Bralna značka kot gibanje za pospeševanje bralnih navad in širjenje bralne kulture razširila po vsej Sloveniji in v slovenske manjšinske šole v Italiji, Avstriji in na Madžarskem ter med izseljence po svetu. Ni se hotela podrediti uniformnim formalnim in vsebinskim okvirom; z leti jo je ustvarjalno sooblikovala in nadgrajevala množica učiteljev materinščine, knjižničarjev, ravnateljev šol, skratka vseh navdušenih bralcev, ki so v okviru te prostovoljne dejavnosti zbirali okrog sebe sorodne otroške duše in nanje prenašali svojo ljubezen do knjig. Z njenim razraščanjem se je pojavila potreba po povezovanju in koordinaciji. To nalogo je prevzela neprofesionalna Zveza bralnih značk, ki ima svoj sedež v okviru Zveze prijateljev mladine Slovenije, nevladne organizacije, ki združuje vse dejavnike, ki delajo za mlade. Svet Zveze bralnih značk se preko mreže občinskih izpostav povezuje s šolami, kjer je Bralna značka ponekod del delovne obveznosti pedagogov ali knjižničarjev, drugod pa delo teče v okviru interesnih dejavnosti. Na vseh ravneh pa je njihov delež prostovoljnega brezplačnega dela zelo visok.

Zaradi priljubljenosti med mladimi, pozitivnih odzivov javnosti in podpore pedagoških svetovalcev so se v gibanje Bralna značka vključevali novi in novi mentorji, med njimi tudi taki, ki kot začetniki niso imeli posebnih izkušenj, ali taki, ki niso imeli posebne afinitete do knjig, a so se nove naloge lotili iz čuta dolžnosti. Vsi skupaj so si zadali nalogo utrjevanja bralnih navad pri kar se da široki populaciji učencev, ki sicer ne bi tolikokrat vzela knjig v roke. Tako je po dveh desetletjih uspehov, ko je bilo vanj vključenih največ mentorjev in mladih, prišel čas krize gibanja, kritike in samospraševanja. Mentorjem se je očitalo, da so pozabili, zakaj se je Bralna značka sploh porodila, in da v svoje delo z bralci vse prevečkrat vnašajo preživele šolske metode ali ohranjajo načine dela, ki so bili v začetku še dokaj uspešni, novih generacij televizije in računalnikov pa ne privlačijo več. Vsiljevanje zaprtih seznamov knjig, ki jih morajo otroci prebrati, pisanje obveznih stereotipnih »zapisnikov branja« in izpitna oblika preverjanja učenčevega poznavanja prebrane literature so odbijali prav najbolj navdušene bralce. Nezadovoljni pa niso bili le šolarji, kritične ocene so padale z vseh strani: s posvetovanj staršev in pedagogov, pisateljskega srečanja, »uničujoče« sodbe so objavljali novinarji ... Marsikaj je bilo izrečeno zelo čustveno, bolj poglobljenih empiričnih raziskav problematičnosti gibanja Bralna značka pa ni izdelal nihče.

⁴ Stanko Kotnik, *Izkušnje in perspektive* (1963), v knj. *Spodbude, Založba Obzorja, Maribor 1988*, s 36.

Svet Zveze bralnih značk je ocenil, da so opozorila upravičena, vitalnost in koristnost tega gibanja pa ne dopuščata, da bi nad njim naredili križ, saj je na srečo še mnogo šol, na katerih se dejavnosti Bralne značke oplajajo z izvirnimi zamislimi mentorjev in pobudami bralcev. Potrebno je bilo na teh dosežkih graditi naprej in tako povezovati natrgano nit izvirnih idej ustanoviteljev gibanja. Zveza bralnih značk z organizacijo predavanj in pedagoških delavnic, na katerih sodelujejo inovativni učitelji praktiki, knjižničarji, pedagoški svetovalci in strokovnjaki s področja mladinske književnosti in književne didaktike, mentorjem pomaga do kvalitetnejšega dela z mladimi bralci. Na ta način podpira usmeritve in oblike dela, ki gibanje demokratizirajo. Nepriljubljenega obveznega prebiranja vnaprej določenih knjig in mentorjevega strogega izpitniškega preverjanje branja je vse manj. Izrivajo ju klusko sestajanje, kjer prevladuje dialog ljubiteljev knjig, in povezovanje udeležencev tega gibanja z ostalimi šolskimi interesnimi dejavnostmi (z delavnico kreativnega pisanja, uredništvom šolskega glasila, literarnim, novinarskim in dramskim krožkom, projektnimi in raziskovalnimi nalogami itd.) in delom šolske knjižnice. Tekmovalne prvine, v začetkih še sestavni del gibanja, so se sčasoma izkazale za moteče in nepotrebne, zato so odpadle. Načelo individualizacije ima svojo vlogo tudi pri branju za značko, zato število kot tudi naslovi knjig niso več strogo določeni.⁵ Tako kakor pedagog poskuša navdušiti učence za knjige, ki so mu všeč, je odprt tudi za priporočila otrok. V oporo mentorjem Bralne značke v ljubljanski Pionirski knjižnici že desetletje pripravljajo obsežne anotirane priporočilne sezname mladinskega čtiva ter jih sproti objavljajo v pedagoških časopisih, v tematski številki revije Šolska knjižnica⁶ pa so zbrani na enem mestu. Z njihovo pomočjo se učitelji in mentorji seznanjajo s kakovostnimi klasičnimi in sodobnimi deli slovenske in svetovne beletristike, s koristnimi poljudnoznanstvenimi knjigami in priročniki.

Da bi olajšala organizacijo spremljevalnih prireditev, Zveza bralnih značk od 1993. izdaja knjižico, v kateri so predstavljeni programi nastopov literatov, glasbenikov, igralcev, ilustratorjev, publicistov in drugih ustvarjalcev. Tako se ti lažje tvorno vključujejo v gibanje Bralna značka in s svojimi literarnimi, glasbenimi in gledališkimi nastopi, pogovori ali predavanji bralcem širijo vidike branja.

Ena najpomembnejših vrlin gibanja je, da je odprto in dovzetno za vse, kar bi ga lahko obogatilo. Zato ne preseneča, da se je v njegov mozaik pred štirimi leti vključil tudi mednarodni knjižni kviz, ki ga vodi nemška bralna ustanova Stiftung Lesen iz Mainza. Kviz dviguje bralno kulturo najširše množice mladih, predvsem osnovnošolcev, saj je dosegel tudi mnogo tistih, ki jim redni šolski programi in branje za bralno značko knjige ne uspejo približati, ter jih skozi igro in druženje pripeljal v knjižnico in h knjigi.

Ker kovinska značka kot motivacijsko sredstvo zadnje čase ni več tako učinkovita, so na pobudo učencev pri Zvezi bralnih značk kot alternativo ali dopolnilo dosedanjim priznanjem za branje izdelali mape S knjigo v svet. Vanje otroci prvih štirih razredov osnovne šole vsako leto v prazna okenca pritrdijo novo samolepilno sličico, poimenovano po enem izmed priljubljenih literarnih junakov, in tako nazorno ponazorijo svoje širjenje razgleda v svet literature. Premik literarne osebe v ospredje in odmik pisateljevega portreta, ki mu je bila pri oblikovanju značke posvečena osrednja pozornost, v gornji kot slike na nalepki pomeni tudi približanje otrokovemu dožemanju literature. Zbirko štirih sličic lahko dopolni še majica s simbolično podobo Ostržka in z napisom S knjigo v svet, predstavlja pa nagrado otroku za prizadevno branje v prvem obdobju in spodbudo za naprej. Med bralce višjih razredov osnovne šole pa je letos prišla mapa, v katero bodo lahko spravljali gradivo (razglednice, časopisne izrezke, literarna pisma, značke in druga priznanja ipd.), povezano s prebranimi knjigami, in v njej hranili svoj dnevnik branja. K temu jih spodbuja nekaj že potiskanih in ilustriranih listov, ki jih na igriv način usmerjajo h knjigi, a jim tudi pomagajo k bolj poglobljenemu branju. Nagovarjajo jih, naj čim več sodelujejo (napišejo lestvico svojih in prijateljevih najljubših knjig, izdelajo družabno igro na temo literature, rešujejo logične uganke,

⁵ Berta Golob (1987). Gibanje za bralno značko potrebuje osvežitev. Vzgoja in izobraževanje XVIII/1, s. 39–41.

⁶ Šolska knjižnica 1/2 (1991).

zbirajo in zapisujejo literarne anekdote, posnemajo pesnikove ustvarjalne postopke in sami spesnijo nekaj verzov ipd.), po drugi strani pa jih usmerjajo v novo branje.

Zvezi bralnih značk le od časa do časa uspe, da založbe po dogovoru znižajo cene otroškim knjigam, ki so na njenih priporočilnih seznamih, zato poskuša olajšati dostop do njih z organiziranjem boljših sejmov, na katerih otroci in njihovi starši menjajo, prodajajo in kupujejo knjige. Taka izmenjava knjig med mladimi naj bi v prihodnosti postala občasna dejavnost Bralne značke v šolah in razredih.

Da bi pri reševanju vprašanj, povezanih s knjigo in branjem nasploh, povečali vlogo in vpliv mladih bralcev, je po vzoru uspešne Glasbene mladine Slovenije prišlo do pobude za organizacijo »Bralna mladina«. Vanjo se bodo lahko vključili vsi, ki bi radi aktivno sodelovali na področju dviga bralne kulture — osnovnošolci in srednješolci. V njenem okviru se ponuja priložnost, da bi se izkušnje gibanja Bralna značka uspešneje prenašale tudi med srednješolce, zato se prilagajajo tudi njihovim željam in potrebam.

Kot vidite, zamisli za poživitev gibanja Bralna značka zlepa ne zmanjka. Izkazalo se je, da je zares žilavo in živo na vseh šolah, kjer se zaradi vneme bralcev in mentorjev ni moglo šablonizirati. In takih šol je na srečo veliko. Zaradi cilja, navdušiti učence za branje dobre leposlovne in poljudnoznanstvene literature in jih naučiti, da bodo imeli potrebo živeti s knjigo tudi potem, ko ne bodo več šolarji, pa je ob koncu 20. stoletja Bralna značka še bolj nepogrešljiva, kot je bila pred 35 leti, ko je bila zasnovana.

Literatura

Stanko Kotnik (1988). Spodbude. Maribor: Založba Obzorja.

Petra Dobrila (1991). Ob tridesetletnici bralne značke. Šolska knjižnica I/2.

Berta Golob (1987). Gibanje za bralno značko potrebuje osvežitev. Vzgoja in izobraževanje XVIII/1.

Berta Golob (1986). Vsak poskus se ne posreči, a poskušati je treba. Glasilo DPM 3.

Igor Longyka (1991). Bralna značka. Šolska knjižnica I/2.

Miha Mohor (1986). Bralna značka in šolsko glasilo. Kulturni poročevalec XVIII/76.

Jože Zupan (1991). Prehojena pot bralne značke. Šolska knjižnica I/2.

Igor Longyka in Manca Perko (ur.) (1994/1995). Bralna značka: 35. sezona. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije.

Leopold Suhodolčan (ur.) (1976). Bralne značke danes. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenija.

Jože Zupan (ur.) (1985). Kulturno izročilo bralnih značk. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Miha Mohor

UDK 028.5:372.882(497.12)

SUMMARY

THE READING BADGE — 35 YEARS OF THE MOVEMENT FOR THE DEVELOPMENT OF YOUTH READING CULTURE IN SLOVENIA

The movement for the Reading Badge was born 35 years ago when teachers of Slovene language Stanko Kotnik and Leopold Suhodolčan were inspired by the Czech idea of rewarding readers with badges.

Their different understanding of youth literature turned out to be an attractive second choice for literary education, and spread to all Slovene schools. Each year approximately 140,000 schoolchildren (Slovenia has a population of 2 million people) read books, and are

rewarded with 35 different badges after Slovene poets and writers.

Through the years the Reading Badge has opened an increasingly democratic dialogue between readers and mentors, as well as adding more and more accompanying activities, such as cultural events, gatherings with artists, an international book quiz etc. At the same time it has encouraged and accelerated the development of school libraries and book production for young people.